

بررسی تغییرات رضایت زناشویی و ابعاد آن در طول چرخه زندگی خانواده: تحلیل روند

Trend Analysis of Changes in Marital Satisfaction and Related Dimensions Across Family Life Cycle

M. Abbasi, M. A.

مریم عباسی

کارشناس ارشد خانواده‌درمانی دانشگاه شهید بهشتی

M. Dehghani, Ph.D. ✉

دکتر محسن دهقانی ✉

استادیار پژوهشکده خانواده دانشگاه شهید بهشتی

M. A. Mazaheri, Ph.D.

دکتر محمدعلی مظاهری

دانشیار گروه روان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی

F. Ansarinejad, M. A.; Z. Fadaii, M. A.; F. Nikparvar, M. A. فاطمه انصاری‌نژاد، زهرا فدایی، فاطمه نیک‌پرور

کارشناس ارشد خانواده‌درمانی دانشگاه شهید بهشتی

H. Yazdkhasti, M. A.; N. Mansori, M. A.; Z. Abareshi, M. A. حامد یزدخواستی، نادر منصوری، زهره ابارشی

کارشناس ارشد خانواده‌درمانی دانشگاه شهید بهشتی

دریافت مقاله: ۸۷/۱۰/۲

دریافت نسخه اصلاح شده: ۸۸/۵/۶

پذیرش مقاله: ۸۸/۱۱/۲۹

Abstract

While U-shaped relationship between marital satisfaction and family life cycle has been strongly supported, our review of the related literature reveals some significant errors in the definition of marital satisfaction and the statistical data analysis in this regard.

چکیده:

اگرچه رابطه بین رضایت زناشویی و چرخه زندگی خانواده مورد حمایت پژوهشی گسترده قرار گرفته است، بررسی پیشینه این موضوع اشکالات مهمی را در نوع تحلیل آماری و تعریف مفهوم رضایت زناشویی آشکار می‌سازد. مطالعه حاضر به بررسی نقایص اصلی این پژوهش‌ها پرداخته و نگاهی انتقادی بر ادبیات پژوهش در این زمینه دارد.

✉Corresponding author: Dept. of Psychology
Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
Tel: +9821-29902387
Fax: +9821-29902368
Email: abbasi.marya@yahoo.com

✉نویسنده مسئول: تهران، اوین، دانشگاه شهید بهشتی، پژوهشکده
خانواده
تلفن: ۰۲۱-۲۹۹۰۲۳۸۷ دورنما: ۰۲۱-۲۹۹۰۲۳۶۸
پست الکترونیکی: abbasi.marya@yahoo.com

The present study addresses the main shortcomings and critically reviews the relevant literature. The primary goal is to examine the trend of changes in marital satisfaction and related dimensions across family life cycle (seven stages).

209 married individuals were consecutively sampled through approaching them in public gathering places. 30 married individuals (except for empty nest, (n=29) were allocated to each life cycle stage. Demographics form and ENRICH scale for marital satisfaction were then completed by the participants. The trend analysis of each dimension demonstrates a curvilinear relationship between some dimensions (Marital Satisfaction, Sexual Relationship, Family and Friends, Religious Orientation) and the life cycle. Findings are discussed considering clinical and research implications.

KeyWords: life cycle, marital satisfaction, trend analysis

هدف اصلی این مطالعه بررسی روند تغییرات رضایت زناشویی و ابعاد آن در هفت مرحله چرخه زندگی خانواده است. به این منظور ۲۰۹ نفر از افراد متأهل ساکن شهر تهران به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند که به هر دوره از چرخه زندگی ۳۰ نفر اختصاص یافت (به جز مرحله آشیان خالی که شامل ۲۹ نفر بود). فرم مشخصات جمعیت‌شناختی و پرسشنامه رضایت زناشویی انریچ توسط این افراد تکمیل شد. تحلیل روند تغییرات نشان داد که رابطه بین زیرمقیاس‌های رضایت زناشویی، روابط جنسی، خانواده و دوستان، جهت‌گیری مذهبی با متغیر چرخه زندگی خانواده از گرایش منحنی تبعیت می‌کند. کاربردهای بالینی و پژوهشی نتایج مورد بحث قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: چرخه زندگی، رضایت زناشویی، تحلیل روند

مقدمه

بررسی تغییرات رضایت زناشویی زوجین در طول چرخه زندگی خانواده با انتشار مطالعه همیلتون (۱۹۲۹)، با اقبال گسترده متخصصان و پژوهشگران حوزه خانواده مواجه شد (برای مثال: پیننو، ۱۹۶۱؛ لاک، ۱۹۶۶؛ رولینز و کانن، ۱۹۷۴؛ استینسبرگ و سیلوربرگ، ۱۹۸۷). چرخه زندگی خانواده اصطلاحی است که فرایند تحول خانواده را توصیف می‌کند و با تولد فرزندان در خانواده و رشد آن‌ها گره خورده است.

خانواده همانند یک فرد، از فرایند رشدی و تحولی عبور می‌کند و روابط نقشی میان اعضای آن در طول زمان، تغییر قابل توجهی می‌یابد (استلا، ۲۰۰۲). مدل دووال (۱۹۶۷) یکی از پرکاربردترین مدل‌ها برای توصیف این مراحل رشد است. او هشت مرحله برای چرخه زندگی تعریف کرده است که عبارتند از: دوران نامزدی یا آشنایی، خانواده‌های بدون فرزند، خانواده‌های دارای فرزند پیش‌دبستانی،

خانواده‌های دارای فرزند دبستانی، خانواده‌های دارای فرزند نوجوان، مرحله ترک خانه توسط فرزندان (از رفتن اولین تا آخرین فرزند)، خانواده‌های میانسال (آشپان خالی)، خانواده‌های سالمند (از بازنشستگی تا مرگ).

مطالعات مختلف نشان داده‌اند که رابطه چرخه زندگی و رضایت زناشویی از منحنی U- شکل تبعیت می‌کند و با رضایت زناشویی بالا در سال‌های نخست زندگی مشترک (قبل از والد شدن)، کاهش حداکثری رضایت زناشویی در سال‌های میانی (دوره والدگری) و افزایش رضایت زناشویی در سال‌های بعدی (یا پس از والدگری) مشخص می‌شود. این الگوی منحنی به طور گسترده‌ای مورد قبول واقع شده و توصیفات آن در بسیاری از کتب مرجع خانواده‌درمانی موجود است (برای مثال: کارتر و مک‌گلدریک، ۱۹۸۹؛ کار، ۲۰۰۲؛ والش، ۱۹۹۹). اسپنیر و لوییس (۱۹۸۰) در مرور پژوهش‌های دهه ۷۰ در زمینه کیفیت زناشویی حمایت قوی را از این الگو ارائه کردند، و گلن (۱۹۹۰) در مرور پژوهش‌های دهه ۸۰ پیشنهاد کرد که «رابطه منحنی بین مراحل چرخه زندگی و کیفیت زناشویی قریب به یقین است» (ص. ۳۳).

علی‌رغم باور گسترده به این رابطه منحنی، به گفته ون‌لنینگهام، جانسون و آماتو (۲۰۰۱) مطالعاتی وجود دارند که الگوهای دیگری اعم از کاهش یا افزایش مداوم رضایت زناشویی را نشان می‌دهند یا در بعضی از موارد هیچ رابطه‌ای را نشان نمی‌دهند. برای مثال اسپنیر، لوییس و کول (۱۹۷۵) در مطالعه خود روی سه نمونه جمعیتی از ایالات مختلف آمریکا به سه نتیجه متفاوت دست یافتند: یکی رابطه منحنی معنادار، دیگری رابطه خطی منفی و دیگری اصلاً رابطه‌ای را نشان نداد. هم‌چنین گلن (۱۹۹۸)، هادسون و مورفی (۱۹۸۰) الگوی مداومی از کاهش را در رضایت زناشویی یافتند. چه چیز می‌تواند این نتایج متناقض را توضیح دهد؟ بررسی دقیق این مطالعات خطاهای روش‌شناختی بارزی را نشان می‌دهد، که در ادامه توضیح داده می‌شود. با وجود چنین محدودیت‌هایی است که رابطه منحنی بین رضایت زناشویی و چرخه زندگی هم‌چنان ابهام برانگیز است:

روش تحلیل داده‌ها: مقالاتی که در نمایه ارجاعات روان‌شناسی خانواده بارها مورد استناد قرار گرفته‌اند با محدودیت‌های بارزی در روش تحلیل داده‌ها همراه بوده‌اند. برای مثال در مطالعه لوپری و فریدرز (۱۹۸۱) فرضیه اصلی، بررسی تأثیر جنسیت بر رابطه منحنی بین مراحل چرخه زندگی و رضایت زناشویی است. این فرضیه با استفاده از ترسیم نیمرخ درصدی افرادی که در هر یک از مراحل چرخه زندگی، زناشویی خود را «بسیار رضایت‌بخش» توصیف کردند، مورد بررسی قرار گرفته است و سپس نویسنده با اشاره به این نیمرخ، منحنی بودن این رابطه را تأیید می‌کند. مطالعه رولینز و فلدمن (۱۹۷۰)، رولینز و کائن (۱۹۷۴) و اندرسون، راسل و شوم (۱۹۸۳) نیز که مورد ارجاع اکثر مطالعات در این حوزه قرار گرفته نیز با نقص‌های مشابهی در تحلیل داده‌ها همراه بوده است.

این مطالعات در بهترین حالت برای تأیید رابطه منحنی بین چرخه زندگی خانواده و رضایت زناشویی از روش تحلیل واریانس چندمتغیره استفاده کرده‌اند. استفاده از این روش در سودمندترین حالت به رد فرض صفر یعنی عدم وجود تفاوت بین میانگین رضایت زناشویی در مراحل مختلف چرخه زندگی منتهی می‌شود. از آنجا که زیربنای تحلیل واریانس، خطی بودن رابطه است، ارزش معناداری F هیچ دلیل محکمی برای فرض وجود رابطه منحنی ارائه نمی‌دهد. در بسیاری از مطالعات پیشین رابطه منحنی به غلط بر اساس مشاهده نیمرخ‌ها نتیجه‌گیری شده است.

اگر رابطه متغیرها خطی نباشد و این موضوع در اسکترپلات^۱ نشان داده شود، روش اورتوگونال پلی نامینال^۲ مورد استفاده قرار می‌گیرد، که به اصطلاح به آن روش «تحلیل روند»^۳ گفته می‌شود (واینر، ۱۹۶۲؛ به نقل از اسپنیر و همکاران، ۱۹۷۵). در چنین مواردی استفاده از تکنیک‌های همبستگی و رگرسیون خطی برای ارزیابی ماهیت تحولی روابط بین این دو متغیر مناسب نیستند (بلالوک، ۱۹۷۰).

مروری بر مطالعات قبلی پیرامون رضایت زناشویی، رابطه منحنی را از نوع $Y=a+bx+cx^2$ نشان می‌دهد که در آن Y معرف متغیر وابسته، یعنی رضایت زناشویی، X معرف متغیر مستقل، یعنی مراحل چرخه زندگی و a ، b ، c ضرایبی هستند که ماهیت روابط منحنی را بین دو متغیر نشان می‌دهند (اسپنیر، لوییس و کول، ۱۹۷۵). مطالعه حاضر با به کار گرفتن روش تحلیل روند، تحلیل داده‌ها را نسبت به مطالعات قبلی بهبود می‌بخشد و نتایج آن را به داده‌های حاصل از روش تحلیل واریانس مقایسه می‌کند.

تعریف مفهومی و عملیاتی رضایت زناشویی: از آنجا که هدف از این مطالعه توضیح تغییرات رضایت زناشویی در چرخه زندگی خانواده است، تعریف دقیق این سازه ضروری به نظر می‌رسد. آنچه از مرور پژوهش‌های قبلی مشهود است تعریف عملیاتی و مفهومی مبهم از این اصطلاح می‌باشد. به نظر می‌رسد اجماع کافی درباره این جنبه وجود ندارد و در اغلب موارد این اصطلاح مترادف با اصطلاحاتی نظیر موفقیت زناشویی، شادمانی، سازگاری زناشویی، کیفیت زناشویی و... تعریف شده است. در نتیجه محققان اصطلاحات برابری را برای سازه‌های متفاوت، با معانی متفاوت به کار برده‌اند. این کار قابلیت مقایسه و تعمیم‌دهی نتایج را اگر غیرممکن نسازد، آن را دچار اشکال می‌کند.

چنانچه فرض هدفمند بودن افراد را برای شروع و ادامه زندگی مشترک بپذیریم و رضایت زناشویی را برابری از نیل به این اهداف بدانیم، لازم است رضایت زناشویی را سازه‌ای چندبعدی در نظر بگیریم که ابعاد مختلف آن می‌توانند تغییرات متفاوتی داشته باشند. تعریف هاوکینز (۱۹۸۶) از رضایت زناشویی (به نقل از اندرسون، راسل و شوم، ۱۹۸۳) یعنی «احساس ذهنی رضایت، خشنودی، و لذت تجربه شده در هر یک از زوجین وقتی جنبه‌های مختلف زندگی مشترک خود را در نظر می‌گیرند» نیز با این مسئله منطبق است.

بر اساس این تعریف، باید از مقیاس‌هایی چندبعدی در سنجش رضایت زناشویی استفاده کرد. مقیاس رضایت زناشویی انریچ (اولسون، فورنیر و دراکمن، ۱۹۸۶) با دارا بودن ۱۱ زیرمقیاس (رضایت زناشویی، ویژگی‌های شخصیتی، ارتباطات، حل تعارض، مدیریت مالی، اوقات فراغت، رابطه جنسی، فرزند و فرزندپروری، خانواده و دوستان، مساوات‌طلبی، جهت‌گیری مذهبی) علاوه بر آن که ما را در رسیدن به این هدف یاری می‌کند، امکان مقایسه روند تغییرات سازه رضایت زناشویی کلی را با هریک از ابعاد زیربنایی رضایت زناشویی فراهم می‌کند. به علاوه، با توجه به آن‌چه در پیشینه آمده است، می‌توان میزان واریانس توجیه شده توسط متغیر چرخه زندگی را در پیش‌بینی رضایت زناشویی که طبق گزارش رولینز و کائن (۱۹۷۴) بین ۶ تا ۸ درصد است، با این ارزیابی چندبعدی افزایش داد.

بر مبنای نتایج اکثر مطالعات مقطعی پیشین، فرض اصلی این پژوهش چنین است که رابطه بین متغیر کلی رضایت زناشویی و چرخه زندگی خانواده، با مدل منحنی بهتر توجیه می‌شود؛ سؤالی که مطرح می‌شود این است، آیا رابطه بین ابعاد مختلف رضایت زناشویی (مطرح شده در مقیاس انریچ) و چرخه زندگی خانواده با مدل منحنی بهتر توجیه می‌شود یا خطی؟

روش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی - مقایسه‌ای است.

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش شامل افراد متأهل ساکن شهر تهران در سال ۸۷-۸۶ است. برای انتخاب گروه نمونه این پژوهش از روش نمونه‌گیری در دسترس استفاده شد. وجود یا عدم وجود فرزند، سن بزرگترین فرزند، تعداد فرزندان باقی‌مانده در خانه (طبق ریخت‌شناسی دووال) ملاک‌های مورد استفاده برای تعیین مرحله چرخه زندگی بودند. البته جهت سهولت در کفایت نمونه‌گیری، مراحل ۷ و ۸ مدل دووال در این مطالعه ادغام شدند. نمونه به صورت در دسترس انتخاب شد به این صورت که با مراجعه به اماکن عمومی (پارک و کتابخانه) درب منازل و مغازه‌ها به تعدادی از افراد پیشنهاد شرکت در مطالعه داده شد و پس از ارائه توضیحی کوتاه درباره مطالعه و اهداف آن و جلب توافق شرکت‌کنندگان تکمیل پرسشنامه‌ها در محل‌های مذکور انجام گرفت. برای هر یک از مراحل، یک نمونه ۳۰ نفره انتخاب شد (به جز ۷ یعنی مرحله آشیان خالی که ۲۹ نفره بود)، به این ترتیب نمونه کلی شامل ۲۰۹ نفر شد. دامنه سنی افراد گروه نمونه بین ۱۶ تا ۷۴ سال بود $\bar{x}=39/66$ (SD=12/91). سایر اطلاعات جمعیت‌شناختی نمونه به تفکیک مراحل در جدول ۱ ارائه شده است.

روش تحلیل داده‌ها

ابتدا داده‌ها به روش تحلیل واریانس چندمتغیره تحلیل شده و سپس با نتایج آزمون تحلیل روند مقایسه شدند. این تحلیل‌ها در همه مراحل به صورت انفرادی انجام گرفت.

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان

گروه ویژگی جمعیت‌شناختی	عقد کرده	بدون فرزند	فرزند پیش‌دبستانی	فرزند دبستانی	نوجوان	ترک خانه	آشیان خالی	آزمون آماری
زن (%) (n)	۵۰ (۱۵)	۵۰ (۱۵)	۵۰ (۱۵)	۲۰ (۶)	۵۰ (۱۵)	۵۰ (۱۵)	۵۵/۲ (۱۶)	$\chi^2 = 5$ $P = 0.12$
تحصیلات (%) (n)								
زیردیپلم	۱۰/۳ (۳)	۱۰ (۳)	۱۳/۱۴ (۴)	۶/۷ (۲)	۲۶/۶ (۸)	۲۰ (۶)	۲۷/۵ (۹)	$\chi^2 = 64$ $P = 0.016$
دیپلم	۱۷/۲ (۵)	۴۰ (۱۲)	۲۶/۷ (۱۸)	۴۰ (۱۲)	۵۶/۷ (۱۷)	۲۰ (۶)	۲۰/۷ (۶)	
فوق‌دیپلم	۱۰/۳ (۳)	۱۰ (۳)	۱۶/۷ (۵)	۳/۳ (۱)	۶/۷ (۲)	۶/۷ (۲)	۱۷/۲ (۵)	
لیسانس	۳۴/۵ (۱۰)	۳۰ (۹)	۳۶/۷ (۱۱)	۳۶/۷ (۱۱)	۳۶/۷ (۱۱)	۳۶/۷ (۱۱)	۴۲/۲ (۷)	
فوق‌لیسانس به بالا	۲۷/۵ (۸)	۱۰ (۳)	۶/۶ (۲)	۱۳/۳ (۴)	۳/۳ (۱)	۱۶/۷ (۵)	۶/۹ (۲)	

ابزارهای پژوهش

پرسشنامه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی: این پرسشنامه جهت بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی آزمودنی‌ها (شامل: سن، جنس، تحصیلات) توسط محقق تهیه شد.

پرسشنامه رضایت زناشویی انریچ: در پژوهش حاضر برای بررسی وضعیت رضامندی زناشویی از پرسشنامه ۱۱۵ سوالی رضایت زناشویی انریچ^۴ استفاده شد. این پرسشنامه دارای ۱۲ خرده‌مقیاس است که عبارتند از: رضایت زناشویی، ویژگی‌های شخصیتی، ارتباطات، حل تعارض، مدیریت مالی، فعالیت‌های اوقات فراغت، رابطه جنسی، فرزند و فرزندپروری، خانواده و دوستان، تحریف آرمانی، مساوات‌طلبی و جهت‌گیری مذهبی. برای هر یک از سؤال‌های این پرسشنامه ۵ گزینه، «همیشه»، «اغلب اوقات»، «نمی‌دانم»، «خیلی کم»، و «هیچ‌وقت»، در نظر گرفته شده که نمره‌گذاری آن به صورت ۰ تا ۴ است و نمره بالاتر نشانه رضایتمندی بیشتر است (به‌نقل از ثنایی، ۱۳۷۹).

اولسون، فورنیر و دراکمن در سال ۱۹۸۹ ضریب آلفای خرده‌مقیاس‌های پرسشنامه را از ۰/۴۸ برای خرده‌مقیاس رابطه جنسی تا ۰/۹ برای خرده‌مقیاس تحریف آرمانی ذکر کردند. در پژوهش مهدویان نیز پایایی پرسشنامه با روش بازآزمایی به فاصله یک هفته برای مردان ۰/۹۳۷ و برای زنان ۰/۹۴۴ گزارش شده است. ضریب همبستگی پرسشنامه انریچ با مقیاس رضایت خانوادگی ۰/۴۱ بوده که نشان می‌دهد این پرسشنامه از روایی ملاکی بالایی برخوردار است (به‌نقل از ثنائی، ۱۳۷۹).

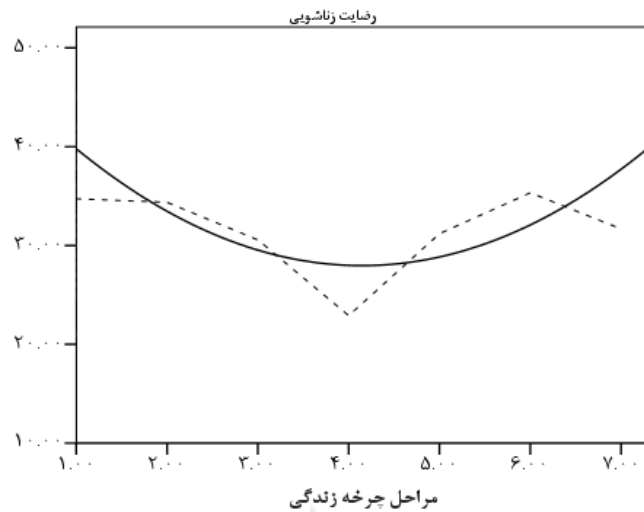
یافته‌ها

داده‌های توصیفی و نتایج ANOVA یک راهه برای هر یک از زیرمقیاس‌های انریچ در جدول ۲ ارائه شده است. داده‌های این تحلیل نشان می‌دهند که در زیرمقیاس‌های رضایت زناشویی، ویژگی‌های شخصیتی، ارتباطات، مدیریت مالی، رابطه جنسی، فرزند و فرزندپروری، خانواده و دوستان، تحریف آرمانی، جهت‌گیری مذهبی، بین دوره‌های مختلف چرخه زندگی تفاوت معناداری وجود دارد. به منظور بررسی رابطه بین متغیر رضایت زناشویی (در ابعاد ۱۱ گانه) و مراحل مختلف چرخه زندگی از روش تحلیل رگرسیون منحنی^۵ استفاده شد. در این روش، مراحل چرخه زندگی خانواده به عنوان متغیر مستقل و هر یک از ابعاد متغیر رضایت زناشویی، به عنوان متغیر وابسته وارد تحلیل شدند. از آنجا که تحلیل درجه دوم^۶ منحنی در مورد متغیرهای ملاک، F معناداری را در تحلیل درجه دوم نشان داد، لازم است نتایج ANOVA تک متغیره را در هر یک از موارد بررسی کرد. نمره میانگین زیرمقیاس رضایت زناشویی کلی بیشترین سطح معناداری را در تحلیل نشان داد $P < 0.001$ ، $F(2, 146) = 12.06$ ، $P < 0.05$ منحنی‌های مربوط به زیرمقیاس‌های جهت‌گیری مذهبی $F(2, 146) = 4.246$ ، $P < 0.05$ ، $F(2, 146) = 5.711$ ، $P < 0.04$ ، مدیریت مالی $F(2, 146) = 2.004$ ، $P < 0.1$ ، دوستان $F(2, 146) = 2.978$ ، $P < 0.05$ و روابط جنسی $F(2, 146) = 2.978$ ، $P < 0.05$ نیز در گرایش درجه دوم معنادار بودند. در حالی که مقیاس‌های اوقات فراغت، ارتباطات، حل تعارض و مسائل شخصیتی به هیچ وجه به معناداری نزدیک نبودند، اما مقیاس‌های فرزند و فرزندپروری، مساوات‌طلبی به معناداری آماری نزدیک شدند (شایان ذکر است که رابطه خطی بین متغیر چرخه زندگی با رضایت زناشویی و ابعاد آن در هیچ‌یک از موارد معنادار نبود). نمودارهای ۱ تا ۵ منحنی‌های دارای معناداری آماری و نیز نیمرخ‌های به‌دست آمده از میانگین نمرات زیرمقیاس‌های انریچ افراد در هر یک از دوره‌های چرخه زندگی را نمایش می‌دهند.

جدول ۲: نتایج آزمون‌های تحلیل واریانس یک‌راهه و آزمون تعقیبی توکی

آزمون تعقیبی	P	F	ترک خانه M(SD) حداقل حداکثر	آشیا خالی M(SD) حداقل حداکثر	نوجوان M(SD) حداقل حداکثر	دبستانی M(SD) حداقل حداکثر	پیش‌دبستان M(SD) حداقل حداکثر	بدون فرزند M(SD) حداقل حداکثر	عقد کرده M(SD) حداقل حداکثر	زیرمقیاس
رضایت زناشویی	۰/۰۰۰۱	۱۳/۷۲	۳۱/۶۸ ۸/۱۷ ۱۴ ۴۶	۳۵/۳۳ ۶/۲۵ ۱۷ ۴۴	۳۱/۲۰ ۷/۸۲ ۱۲ ۴۵	۲۲/۹۰ ۳/۷۶ ۱۳ ۳۰	۳۰/۵۷ ۳/۳۵ ۲۲ ۳۸	۳۴/۳۷ ۷/۲۰ ۱۵ ۴۴	۳۴/۷۳ ۵/۸۷ ۲۱ ۴۵	
ویژگی‌های شخصیتی	۰/۰۳۰	۲/۳۸	۳۱/۲۹ ۷/۵۴ ۱۹ ۴۶	۳۱/۷۷ ۶/۷۹ ۱۷ ۴۲	۳۱/۲۰ ۷/۸۲ ۱۲ ۴۵	۳۲/۶۰ ۵/۰۲ ۲۱ ۴۴	۲۸/۶۰ ۷/۰۰ ۱۵ ۴۳	۳۲/۷۳ ۷/۲۷۷ ۱۹ ۴۸	۳۴/۹۰ ۵/۵۹۲ ۲۵ ۴۶	
ارتباطات	۰/۰۰۰۱	۵/۱۲	۳۱/۲۴ ۶/۵۳ ۱۷ ۴۲	۳۱/۹۰ ۵/۹۴ ۱۶ ۴۰	۳۱/۳۳ ۴/۱۸ ۲۱ ۳۸	۳۴/۱۰ ۶/۳۷ ۱۶ ۵۰	۲۹/۸۵ ۳/۸۳ ۲۳ ۳۸	۳۴/۳۰ ۶/۶۳ ۲۱ ۴۸	۳۶/۷۷ ۴/۹۴۶ ۲۵ ۴۶	
حل تعارض	۰/۲۰۳	۱/۴۳	۲۹/۹۶ ۷/۴۹ ۱۴ ۴۴	۳۲/۹۷ ۱۰/۱۴ ۲۵ ۷۶	۳۱/۸۳ ۳/۳۰ ۲۵ ۴۱	۳۲/۵۰ ۶/۰۸ ۱۹ ۴۸	۳۱/۱۸ ۳/۸۲ ۲۳ ۴۰	۳۲/۱۰ ۶/۴۳ ۱۹ ۴۶	۳۴/۶۷ ۵/۶۱۰ ۲۰ ۴۴	
مدیریت مالی	۰/۰۰۰۱	۱۴/۸۲	۳۴/۶۰ ۶/۳۷ ۲۲ ۴۵	۳۵/۰۷ ۵/۲۹ ۲۰ ۴۲	۲۷/۷۰ ۴/۹۸ ۱۸ ۳۶	۳۷/۳۰ ۶/۱۹ ۲۱ ۴۶	۲۹/۶۴ ۴/۴۲ ۲۱ ۳۸	۳۶/۹۷ ۵/۹۹ ۲۱ ۴۴	۳۷/۴۳ ۵/۱۵۱ ۲۳ ۴۷	
اوقات فراغت	۰/۹	۰/۷۹	۳۲/۰۰ ۵/۶۰ ۲۲ ۴۲	۳۳/۱۷ ۴/۸۵ ۲۵ ۴۱	۳۰/۸۰ ۵/۰۷ ۲۲ ۴۱	۳۲/۸۳ ۴/۸۵ ۲۰ ۴۲	۳۲/۵۰ ۳/۷۱ ۲۵ ۴۰	۳۲/۵۰ ۵/۱۰ ۱۹ ۴۲	۳۳/۰۷ ۵/۲۲۵ ۲۳ ۴۹	
رابطه جنسی	۰/۰۰۰۱	۸/۰۱	۳۴/۸۸ ۷/۳۹ ۱۸ ۴۸	۳۵/۷۷ ۵/۶۸ ۲۵ ۴۵	۳۰/۴۷ ۳/۷۲ ۲۳ ۳۷	۳۸/۰۲ ۵/۵۹ ۲۱ ۴۶	۳۱/۸۲ ۳/۵۰ ۲۵ ۴۰	۳۷/۶۳ ۸/۱۷ ۱۸ ۵۰	
فرزند و فرزندپروری	۰/۰۰۰۱	۹/۳۷	۳۲/۰۸ ۷/۷۸ ۱۹ ۴۷	۳۶/۸۷ ۶/۴۳ ۱۹ ۴۵	۳۰/۶۰ ۳/۵۱ ۲۳ ۳۸	۳۷/۶۰ ۴/۳۱ ۲۹ ۴۷	۲۸/۶۳ ۳/۰۴ ۲۳ ۳۹	۳۳/۳۳ ۸/۴۰ ۶ ۴۸	
خانواده و دوستان	۰/۰۰۰۱	۱۰/۳۶	۳۳/۳۰ ۵/۶۶ ۲۲ ۴۳	۳۱/۶۷ ۵/۳۱ ۱۷ ۴۲	۲۶/۷۷ ۴/۹۸ ۱۷ ۳۴	۳۴/۱۳ ۵/۴۱ ۲۵ ۴۶	۲۶/۶۲ ۶/۲۱ ۱۲ ۴۰	۳۱/۳۳ ۴/۳۷ ۲۴ ۴۱	۳۳/۲۷ ۴/۲۲۳ ۲۷ ۴۴	
مساوات- طلبی	۰/۲۵۳	۱/۳۳	۳۰/۹۱ ۶/۱۲ ۲۳ ۴۷	۲۹/۹۳ ۴/۸۵ ۲۲ ۴۱	۳۲/۴۰ ۶/۱۸ ۱۶ ۴۷	۲۹/۳۷ ۶/۵۵ ۱۷ ۴۸	۳۰/۵۲ ۵/۸۲ ۱۸ ۴۲	۲۸/۶۷ ۵/۰۱ ۲۰ ۳۸	۳۰/۷۳ ۵/۳۶۲ ۱۷ ۴۰	

نمودار ۱: ۱. دوران عقد؛ ۲. زوج‌های بدون فرزند؛ ۳. زوج‌های دارای فرزند پیش‌دبستانی؛ ۴. زوج‌های دارای فرزند دبستانی؛ ۵. زوج‌های دارای فرزند نوجوان؛ ۶. آشیان خالی؛ ۷. زوج‌های سالمند



نگاهی به نیمرخ رضایت زناشویی در طول چرخه زندگی بالاترین میزان رضایت زناشویی را در مراحل اولیه (دوران عقد و زوج‌های بدون فرزند) و مراحل انتهایی (آشیان خالی) نمایان می‌سازد. به علاوه کاهش رضایت زناشویی با ورود اولین فرزند آغاز می‌شود و سپس با ورود فرزندان به دبستان به کمترین میزان خود در طول چرخه زندگی خانواده می‌رسد. جدول ۳ ضریب تأثیر متغیر چرخه زندگی زناشویی ($B=۱/۱۹$) و آماره t را نشان می‌دهد.

جدول ۳: ضرایب تأثیر، بتا، و ارزش t

متغیر	B	β	SD	t	سطح معناداری
چرخه زندگی خانواده	۱/۱۹	۲/۱۹	۰/۲۴	۴/۸۲	۰/۰۰۰۱

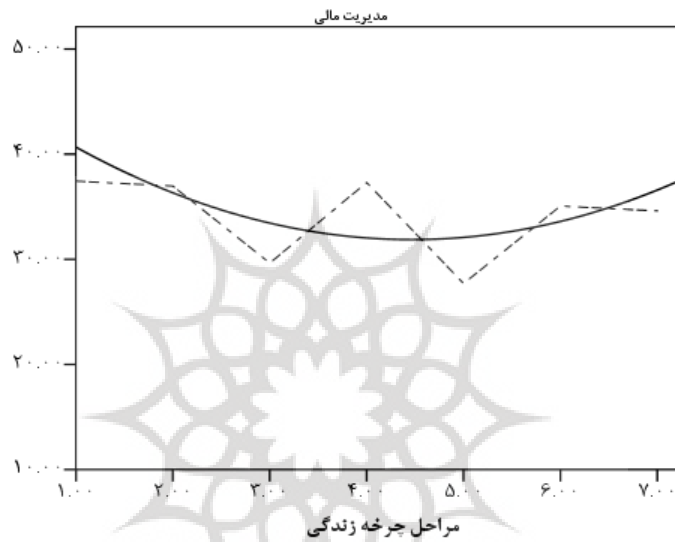
این متغیر می‌تواند تغییرات مربوط به واریانس رضایت زناشویی را به میزان ۱۴ درصد پیش‌بینی کند (جدول ۴). معادله منحنی فوق به این ترتیب خواهد بود:

$$X^2_{1/19}X + -9/9 \quad 41/5Y =$$

جدول ۴: تحلیل واریانس و مشخصه‌های آماری رگرسیون رضایت زناشویی بر متغیر چرخه زندگی

منبع	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجزورات	F	سطح معناداری	R	R ²	SE
رگرسیون	۱۲۰۰/۴۶	۲	۶۰۰/۲۳	۱۲/۰۰۶	۰/۰۰۰۱	۰/۳۶	۰/۱۴	۷/۰۷
باقی مانده	۷۲۹۹/۲۸	۱۴۶	۴۹/۹۹					

نمودار ۲:



نیمرخ نمایش‌دهنده میزان رضایت از مدیریت مالی در خانواده افزایش‌دهنده‌هایی را در مراحل اولیه (دوران عقد و زوج‌های بدون فرزند)، میانی (ورود به دبستان) و پایانی (آشپان خالی، سالمندی) نشان می‌دهد. همچنین، سقوط یا کاهش‌هایی در مراحل ۳ و ۴ دیده می‌شود. نکته جالب در این نمودار آن است که علی‌رغم وجود چنین نوساناتی در نیمرخ، منحنی نماینده روند تغییرات به لحاظ آماری معنادار است.

جدول ۵ ضریب تأثیر متغیر چرخه زندگی زناشویی ($B=0/73$) و آماره t را نشان می‌دهد.

جدول ۵: ضرایب تاثیر، بتا، و ارزش t

متغیر	B	β	SD	t	سطح معناداری
چرخه زندگی خانواده	۰/۷۳	۱/۵۴	۰/۲۲	۳/۲۷	۰/۰۰۱

این متغیر می‌تواند تغییرات مربوط به واریانس متغیر مدیریت مالی را به میزان ۷/۳ درصد پیش‌بینی کند (جدول ۶). معادله منحنی فوق به این ترتیب خواهد بود:

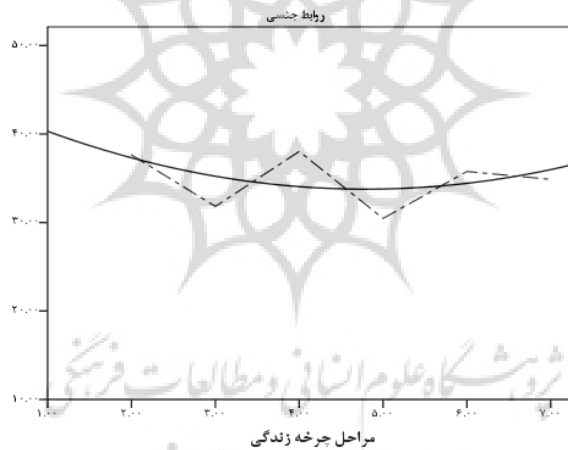
$$Y = 46/47X + 6/54 - 0/73X^2$$

جدول ۶: تحلیل واریانس و مشخصه‌های آماری رگرسیون رضایت زناشویی

بر متغیر چرخه زندگی

منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات	F	سطح معناداری	R	R ²	SE
رگرسیون	۴۶۶/۴۶	۲	۲۳۳/۲۳	۵/۷۱	۰/۰۱	۰/۰۰۴	۰/۰۷۳	۶/۳۹
باقی‌مانده	۵۹۶۲/۸۳	۱۴۶	۴۰/۸۴					

نمودار ۳:



نگاهی به نیمرخ نمایش‌دهنده تغییرات در رضایت از روابط جنسی نوساناتی مشابه با نیمرخ شماره ۲ را آشکار می‌سازد و هم‌چنان نوسانات موجود در نیمرخ تنها در ملایم ساختن عمق انحنای منحنی مؤثر است و منحنی را از معناداری دور نمی‌کند.

جدول ۷ ضریب تأثیر متغیر چرخه زندگی زناشویی ($B=0/45$) و آماره t را نشان می‌دهد.

جدول ۷: ضرایب تاثیر، بتا، و ارزش t

متغیر	B	β	SD	t	سطح معناداری
چرخه زندگی خانواده	۰/۴۵	۰/۹۵	۰/۲۲	۱/۹۹	۰/۰۴

این متغیر می‌تواند تغییرات مربوط به واریانس متغیر رضایت از روابط جنسی را به میزان ۱/۹ درصد پیش‌بینی کند (جدول ۸). معادله منحنی فوق به این ترتیب خواهد بود:

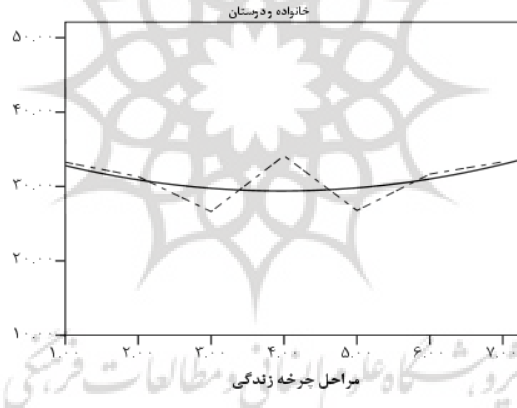
$$Y = 44/2 - 4/35X + 0/45 X^2$$

جدول ۸: تحلیل واریانس و مشخصه‌های آماری رگرسیون رضایت زناشویی

بر متغیر چرخه زندگی

منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات	F	سطح معناداری	R	R ²	SE
رگرسیون	۲۵۱/۹۹	۲	۱۲۵/۹۹	۲/۹۷	۰/۰۵	۰/۱۹	۰/۰۳	۶/۵
باقیمانده	۶۱۷۶/۸۳	۱۴۶	۴۲/۳۰					

نمودار ۴:



همان‌طور که نمودار فوق نشان می‌دهد، ورود فرزندان به پیش‌دبستانی و مرحله نوجوانی رضایت والدین را از روابط با دوستان دچار افت می‌کند. اما رابطه منحنی بین این بعد رضایت زناشویی و چرخه زندگی خانواده هم‌چنان معنادار باقی می‌ماند. جدول ۹ ضریب تأثیر متغیر چرخه زندگی زناشویی ($B=0/38$) و آماره t را نشان می‌دهد.

جدول ۹: ضرایب تأثیر، بتا، و ارزش t

متغیر	B	β	SD	t	سطح معناداری
چرخه زندگی خانواده	۰/۳۸	۰/۸۹	۰/۲۱	۱/۸۴	۰/۰۵

این متغیر می‌تواند تغییرات مربوط به واریانس متغیر خانواده و دوستان را به میزان ۲/۷ درصد پیش‌بینی کند (جدول ۱۰). معادله منحنی فوق به این ترتیب خواهد بود:

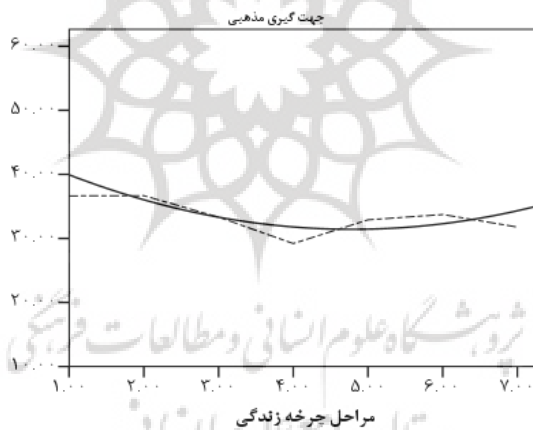
$$Y = 35/4 - 3/07X + 0/38 X^2$$

جدول ۱۰: تحلیل واریانس و مشخصه‌های آماری رگرسیون رضایت زناشویی

بر متغیر چرخه زندگی

منبع	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجزورات	F	سطح معناداری	R	R ²	SE
رگرسیون	۱۴۵/۵۴	۲	۷۲/۷۷	۲/۰۰۴	۰/۱	۰/۱۶	۰/۰۲۷	۶/۰۲
باقی‌مانده	۵۳۰۰/۹۶۶	۱۴۶	۳۶/۳۰					

نمودار ۵



بر اساس نیمرخ فوق کمترین میزان توافق بر سر مسائل اعتقادی و مذهبی در میان زوجین دارای فرزند دبستانی به چشم می‌خورد. کاهش توافق با ورود اولین فرزند آغاز می‌شود و با ورود فرزندان به نوجوانی و جدا شدن آن‌ها از خانواده اصلی افزایش می‌یابد.

جدول ۱۱ ضریب تأثیر متغیر چرخه زندگی زناشویی ($B=0/59$) و آماره t را نشان می‌دهد.

جدول ۱۱: ضرایب تأثیر، بتا، و ارزش t

متغیر	B	β	SD	t	سطح معناداری
چرخه زندگی خانواده	۰/۵۹	۱/۱۳	۰/۲۴	۲/۳۸	۰/۰۱

این متغیر می‌تواند تغییرات مربوط به واریانس متغیر خانواده و دوستان را به میزان ۵ درصد پیش‌بینی کند (جدول ۱۲). معادله منحنی فوق به این ترتیب خواهد بود:

$$Y = 45 - 5/67X + 0/59 X^2$$

جدول ۱۲: تحلیل واریانس و مشخصه‌های آماری رگرسیون رضایت زناشویی

بر متغیر چرخه زندگی

منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات	F	سطح معناداری	R	R ²	SE
رگرسیون	۴۲۶/۶	۲	۲۱۳/۳	۴/۲۴	۰/۰۱	۰/۲۳	۰/۰۵	۷/۰۸
باقی‌مانده	۷۳۳۴/۷۲	۱۴۶	۵۰/۲۳					

بحث

هدف از این مطالعه بررسی تغییرات رضایت زناشویی در طول چرخه زندگی خانواده با استفاده از روش تحلیل روند و مقایسه روابط خطی و منحنی بود. رابطه منحنی بین متغیر کلی رضایت زناشویی و ابعاد مختلف آن با چرخه زندگی خانواده می‌باشد. این بررسی با اصلاح روش تحلیل آماری، تعریف عملیاتی دقیق و با استفاده از مقیاس معتبر، پایا و چندبعدی انریچ صورت گرفت. به منظور بررسی محدودیت‌های پژوهش‌های قبلی که متکی بر تحلیل واریانس بوده‌اند، داده‌ها ابتدا با تحلیل واریانس و سپس تحلیل درجه دوم تحلیل شده و نتایج با استفاده از ترسیم نیمرخ و منحنی مقایسه شدند. روند تغییرات رضایت زناشویی و ابعاد آن در طول چرخه زندگی خانواده متفاوت بود. رابطه منحنی در زیرمقیاس‌های رضایت زناشویی، جهت‌گیری مذهبی، خانواده و دوستان، مدیریت مالی و روابط جنسی به لحاظ آماری معنادار و در سایر موارد (زیرمقیاس‌های اوقات فراغت، ارتباطات، حل تعارض، مسائل شخصیتی، فرزند و فرزندپروری، مساوات‌طلبی) روابط منحنی و خطی از معناداری آماری لازم برخوردار نبودند و ثبات نسبی در روند تغییرات آن‌ها وجود داشت. به نظر

می‌رسد بعضی از ابعاد رضایت زناشویی (اوقات فراغت، ارتباطات، حل تعارض، مسائل شخصیتی، فرزند و فرزندپروری، مساوات‌طلبی) که در ابتدا بنا شده‌اند، در طول زمان ثابت باقی می‌مانند و نوسانات قابل ملاحظه‌ای را در طول چرخه زندگی نشان نمی‌دهند. مسلماً برای نتیجه‌گیری دقیق‌تر در این حوزه به مطالعات طولی دقیق نیاز است.

بررسی دقیق داده‌ها، نمودار منحنی و نیمرخ مقیاس رضایت زناشویی که ترکیبی است از سایر زیرمقیاس‌های مورد سنجش در مقیاس انریچ، نشان داد که حضور فرزندان صرف‌نظر از سن آن‌ها رابطه منفی با رضایت زناشویی دارد.

به عبارت دیگر، فرزندان مطالباتی شامل زمان و هزینه را در والدین پدید می‌آورند، که استرس را در والدین افزایش داده و به نوبه خود تأثیری منفی را بر رضایت زناشویی خواهد داشت. این یافته‌ها همسو با نتایج بسیاری از مطالعات قبلی است (برای مثال: رولینز و فلدمن، ۱۹۷۰؛ گلن، ۱۹۹۰، ۱۹۹۸؛ ون‌لنینگهام، جانسون و آمتو، ۲۰۰۱؛ استلا، ۲۰۰۳).

در بعد مدیریت مالی به نظر می‌رسد والدین در مرحله‌ای از زندگی که کودکان زیر ۶ سال (سنین پیش‌دبستانی) و نوجوان دارند، کمترین میزان توافق را بر سر مسائل مالی و اقتصادی تجربه می‌کنند. اما این تعارض با بزرگتر شدن فرزندان و خروج آن‌ها از خانه کاهش می‌یابد. افزایش رضایت زناشویی در این بعد در میان خانواده‌های دارای فرزند دبستانی می‌تواند نشان‌دهنده سازگاری نسبی به دست آمده پس از مواجهه با بحران ورود کودک به مرحله پیش‌دبستانی باشد، به این معنا که والدین راهبردهای مقابله‌ای جدیدی را برای برخورد با این بحران در مرحله جدید یعنی ورود کودک به دبستان به کار می‌گیرند، اما دیری نمی‌پاید که نوجوانی، خانواده را در معرض استرس جدیدی قرار می‌دهد و مطالبات نوجوان ساز و کارهای مقابله‌ای والدین را به چالش می‌کشد. اما با عبور از این مرحله و خروج نخستین فرزند از خانواده و نیز ورود به مرحله سالمندی از این فشارها کاسته می‌شود. در توضیح نیمرخ بعد خانواده و دوستان می‌توان گفت پرورش فرزند ترکیب و اندازه شبکه اجتماعی والدین را تحت تأثیر قرار می‌دهد. وقتی فرزندان خیلی کوچک هستند فراوانی تماس‌های اجتماعی والدین را کاهش می‌دهند و شاید تنها خویشاوندان نزدیک، شبکه اجتماعی والدین را تشکیل دهند. اما به طور منطقی می‌توان انتظار داشت که با بزرگتر شدن فرزندان و کسب توانایی مراقبت از خودشان فرصت والدین برای برقراری تماس‌های اجتماعی افزایش یابد. با این وجود بحران ورود فرزند به مرحله نوجوانی می‌تواند در این مورد نیز روابط خانواده را تحت تأثیر قرار دهد. شاید نیازهای ارتباطی جدید نوجوان، والدین را در روابط اجتماعی خود با مسئله جدیدی مواجه می‌سازد. به نظر می‌رسد روابط خانواده مجدداً به ارتباطات درون خانواده هسته‌ای معطوف می‌شود تا بحران نوجوانی پشت سر گذاشته شود. تغییر در ساختار و سازمان خانواده برای رویارویی با تکالیف دوره نوجوانی آن‌چنان مهم است که خانواده را از یک واحد پرورش‌دهنده و حمایت‌کننده فرزندان کوچک

به مرکز اصلی آماده‌سازی نوجوان برای ورود به دنیای مسئولیت‌ها و تعهدات بزرگسالی تبدیل می‌کند. این تغییر شکل خانواده دگرگونی‌های عمیقی را در الگوهای ارتباطی بین نسلی و خارج از خانواده ایجاد می‌کند. لازم است در پی چنین تغییراتی خانواده، نوجوان خود را برای آموزش مهارت‌های جدید در برخورد با مسائل جدی پیش‌رو یاری کند. لذا می‌توان کاهش مجدد در روابط خانواده با دوستان و آشنایان را به چنین تحولاتی نسبت داد. با خروج اولین فرزند از خانه و گذر از بحران نوجوانی والدین می‌توانند روابط خود را با دوستان و اطرافیان مجدداً بازسازی کنند.

در بعد روابط جنسی می‌توان چنین توضیح داد که مشکلات صمیمیت جنسی و ارتباطی از اوایل ازدواج تا اوایل والدگری کاهش می‌یابد. مطالبات فرزندان میزان زمان با هم بودن را در زوجین کاهش می‌دهد. به نظر می‌رسد زنان وقتی فرزندان در خانه حضور دارند برای میزان زمان برقراری ارتباط با همسرشان با فرزندان وارد رقابت می‌شوند. آن‌ها نسبت به زنان بدون فرزند به احتمال بیشتری گزارش می‌کنند که شوهرانشان توجه کافی به آن‌ها نمی‌کنند (میلر، یورگاسون، سندبرگ و وایت، ۲۰۰۳).

بعد جهت‌گیری مذهبی، نگرش، اعمال، عقاید مذهبی در بافت زناشویی و اهمیت شرکت در مراسم و انتظارات زوجین از یکدیگر برای مشارکت در این موارد را می‌سنجد. میانگین‌های نسبتاً پایین در این مقیاس در مراحل میانی چرخه زندگی نشانه کاهش تعصب زوجین بر مشارکت یکدیگر در مراسم و آیین‌های مذهبی در این مراحل می‌باشد. این یافته مشابه یافته‌های استوراسلی و مکمن (۱۹۹۰) است.

یافته دیگر مطالعه حاضر این بود که با تغییر روش ارزیابی متغیر رضایت زناشویی از ارزیابی تک‌بعدی به چندبعدی، افزایش میزان تغییرات واریانس توجیه شده توسط متغیر چرخه زندگی را شاهد بودیم (از ۱۴٪ به ۱۸٪).

با توجه به تحلیل‌ها و نتایج ارائه شده به نظر می‌رسد در روش‌شناسی آماری و تحلیل داده‌های چرخه زندگی زناشویی، روش تحلیل روند یا تحلیل‌های منحنی می‌توانند اطلاعاتی متفاوت از آن‌چه به واسطه تحلیل‌های متکی بر تحلیل واریانس است، به دست دهند.

هدف از این مقاله نشان دادن تغییرات رضایت زناشویی و ابعاد مختلف آن با استفاده از روش تحلیل روند بوده است؛ به لحاظ بالینی، آگاهی متخصصان از تغییرات مورد انتظار در مسیر زندگی زناشویی می‌تواند به تصمیم‌گیری بهتر هم در حوزه درمان و هم آموزش زوجین کمک شایانی کند. آگاهی از تغییراتی که می‌توان آن‌ها را بخشی طبیعی از زندگی زناشویی در طول زمان دانست، این نگاه مثبت را به همراه دارد که این نوسانات در رضایت زناشویی خاص یک زوج نبوده و دارای الگویی در جامعه بزرگ‌تر یا حتی جهانی است. این شناخت به خودی خود می‌تواند تسکین‌بخش و راه‌گشا

باشد و به زوجین نشان دهد مشکل پیش‌رو می‌تواند بخش طبیعی از زندگی باشد که مستلزم کنار آمدن و کسب مهارت‌های متناسب با این مرحله زندگی است.

یادداشت‌ها

1. Scatter plot
2. Orthogonal ploynomial
3. Trend analysis
4. ENRICH
5. Curvilinear
6. Quadratic
7. Paired Analysis

منابع

ثنائی، ب. (۱۳۷۹). مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج. تهران: انتشارات بعثت.

- Anderson, S. A., Russell, C. S., & Schumm, W. R. (1983). Perceived marital quality and family life cycle categories: A further analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 45, 127-139
- Blalock, H. M. (1972). *Social Statistics* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill. 625
- Carr, A. (2002). *Family therapy: Concept, process and practice*. New York: John Wiley.
- Carter, E. A., & McGoldrick, M. (1989). *The expanded family life cycle: A framework for family therapy* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Duvall, E. (1971). *Family Development* (4th ed.). Philadelphia: Lippincott
- Glenn, N. (1990). Quantitative research on marital quality in the 1980's: A critical review. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 33-34.
- Glenn, N. (1998). The course of marital success and failure in five American 10-year marriage cohorts. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 569-576.
- Hamilton, G. V. (1929). *A research in marriage*. New York: Boni.
- Hudson, W. W., & Murphy, G. J. (1980). The non-linear relationship between marital satisfaction and stages of the family life cycle. *Journal of Marriage and the Family*, 42, 263-267.
- Lupri, E., & Frideres, J. (1981). The quality of marriage and the passage of time. *Canadian Journal of Sociology*, 6, 283-305.
- Miller, J. B., Yorgason, J., Sandberg, J. G., & White, M. B. (2003). Problems that couples bring to therapy: A view across the family life cycle. *American Journal of Family Therapy*, 31, 395 - 407.
- Olson, D. H., Fournier, D. G., & Druckman, J. M. (1986). *Counselor's manual for PREPARE/ ENRICH*. (Revised edition). Minneapolis, MN, PREPARE/ENRICH, Inc.
- Pineo, P. C. (1961). Disenchantment in the later years of marriage. *Marriage and Family Living*, 23, 3-11.

- Rollins, C. B., & Cannon, K. L. (1974). Marital satisfaction over the family life cycle: A reevaluation. *Journal of Marriage and the Family*, 36, 271-282
- Rollins, B. C., & Feldman, H. (1970). Marital satisfaction over the family life cycle. *Journal of Marriage and the Family*, 32, 20-28.
- Spanier, G. B., Lewis, R. A., & Cole, C. L. (1975). Marital adjustment over the family life cycle: the issue of curvilinearity. *Journal of Marriage and the Family*, 37, 263-275.
- Steinberg, L., & Silverberg, S. B. (1987). Influences on marital satisfaction during the middle stages of the family life cycle. *Journal of Marriage and Family*, 49, 751-760.
- Stella, M. (2003). *Marital satisfaction and expectations in the first and last stages of family life cycle*. Unpublished Doctoral Dissertation. United States International University [On-line]. Available: www.proquest.com
- Storaasli, R. D., & Markman, H. J. (1990). Relationship problems in the premarital and early stages of marriage: A test of family development theory. *Journal of Family Psychology*, 2, 80-98.
- VanLaningham, J., Johnson, D. R., & Amato, P. (2001). Marital happiness, marital duration, and the U-shaped curve: Evidence from a five-wave panel study. *Social Forces*, 78, 1313 – 1341.
- Walsh, F. (1999). *Strengthening family resilience*. New York: Guilford.

